

16301

891-99

7-89

Հիշ. Կ. Մարտիրոսյան
Բաղնիքի յարգանք
Եւ

ՊԵՐՃ ՊՈՇԵՆԱՆՑ 1/3

Մ Ե Ր Կ Զ Օ 2

Հրոյց

XL.

ԹԻՖԼԻՍ

Տպ. Կ. Մարտիրոսյանի. | Կ. Մարտիրոսյան.

Օրբելիանովսկայա սթ., թ. № 12.

1899

89

1900

891.99

9-89
u ~

ՊԵՐՃ ՊՌՕՇԵԱՆՑ

386

2/139

1008
36986

Մ Ե Ր Խ Բ Զ Օ Ն

2019

XL.

ԹԻՖԼԻՍ

Տպ. Կ. Մարտիրոսյանցի. || Тип. К. Мартиросянца.

Орбелиановская ул., д. № 1/2.

1899

3596

8-11135000 1899

Дозволено цензурою, 30 Апрель 1899 г. Тифлисъ.

ՄԵՐ ԽԷՉՈՆ

Խոր է, որ մեր Խէջօն կուչ
է եկել, կձկուել, դառել
մի տղաթեւած հաւի
ճուտ ու առաւօտեան
զանգակի հետ տեղիցը
վեր է կենում, գնում
սուրբ Պօղոս-Պետրոս ե-
կեղեցու պատը համբուրում, երեսին երեք խաչ
քաշում ու լնգլնգալով իրանց այգու ճանա-
պարհը բռնում, մինչև երեկոյ հնձանի կտերը
նստում, այգին պահում և իրիկները վերա-
դառնում:

Ասա՝ մի մարդ սկի բեղի տակովն անց է կացնում էդ մի բռնցքաչափ զզոնած հալիւորին, կամ միտք անոն է, թէ մի օր կար, որ ծանօթ, անծանօթ գտակ էին հանում, խէջօյին խոր գլուխ տալիս:

Էսպէս է աշխարհքիս բաները, իմ միս կըտրող թշնամին չը ծերանայ, ուժից չընկնի: Լաւն էն է՝ մարդս քանի կռներումը զօրութիւն կայ ու ծնկներումն ոյժ, մինչև որ իր պատիւը տեղն է ու ջահէլների արհամարհանքին չի ենթարկուել, ջահէլների լեզուի տակ չի ընկել, իր պատուովը մեռնի, աշխարհքի ափսոսալիքը դառնայ:

Ափսոս չէր, որ մեր խէջօն ծերացաւ:

Ասենք՝ ուղտը սատկի, սատկի՝ էլի կաշին մի իշաբեռը կը լինի, մարդը թէկուզ ծերանայ, թէկուզ աղքատանայ, թէկուզ մեռնի, եթէ նա մի ժամանակ իսկ ք ու հունար, շէնք ու շնորհք, մարդութիւն ու լաւութիւն ունեցիլ է, նրա անունը միշտ կը լիշուի, կը լիշատակուի:

Էս մի բանն է, որ մարդիս սրտին յօյս է ու մխիթարանք. էս էլ որ չը լինի, աշխարհքի մէջ ապրելը բոլորովին պէտքը չի:

Քիչ պատիւ է մեր խէջօյի համար, որ ինքն անցկենալու՝ երեսին չեն մտիկ տալիս, բայց ետեւիցն ականջն է ընկնում, որ ջահէլները մէկս մէկու փափսում են. «գիտե՞ս՝ սա ո՞վ է, սա խէջօն է, որ մի ժամանակ աշխարհք է դողացրել»:

— Սա, էս անցկենող ծերը, զարմացմամբ հետաքրքրուում է խօսակիցը:

— Այո՛, հէնց սա, էս պատիկ փտած մարդը, կաւելացնենք մենք, սա մեր խէջօն է, որին շատ լաւ լիշում են իր ժամանակակիցները, որի անունը սարսափ էր պարսկական, տաճկական և ռուսական սահմանադրւանների նահանգներումը:

Չատ ու շատ են մեր խէջօյի գործերը, բայց մենք մտադիր չենք նրան իր կեանքի ամբողջ պատկերով ձեր առաջին տնկելու. բաւական է վերցնել նրա կեանքի անթիւ և անհամար երևոյթներից ամենաաննշան դէպքեր և դուք կիմանաք, թէ ինչ մարդ էր, կամ ո՞վ էր մեր խէջօն:

— Ո՞վ էր. ո՞վ պէտք է լինէր, կը պատասխանեն մեզ շատերը. ձեր խէջօն աւազակապետ

էր, անապատների ու ձորերի բնակիչ էր, ֆը-
լան ու ֆստան գող թուրք բէգերի ընկեր էր:

— Խօսքդ շաքարով կոտրենք մենք, մեր
Խէջօն դաշտակտրուկ (չօլէասան) մարդակեր էր,
արենխում էր. ուղիղ է ասածդ, Եղիկ աւաղա-
կապետը նրա արևովն էր երգուում, յիշածդ
բէգ ու բէգդարէքը նրա խօսքի մինն երկու չէին
անում, քուրդ Հասօ աղէն նրա անունը լսելուս՝
Թանի քերեղանը բերնիցը վէր էր քցում, կոտրում:

Երբէք չեմ մոռանում ես մեր Խէջօյի երի-
տասարդական պատկերը և նրա գեղեցիկ կազ-
մուածքը:

Սնտ է, թշնամու խօսք է, ո՞վ է ասում,
թէ մեր Խէջօն աւաղակապետ էր: Սարերում ու
չօլերում քաշ եկող մարդն էնպէս նուրբ պատ-
կեր կունենայ, արևի ու անձրևի, քամու ու
խորշակի տակ ընկնողն էնքան քնքուշ գծա-
գրութիւնի տէր կը լինի: Հէնց իմանաս՝ շուաք-
ներումն ապրած, դիւանատների փափուկ աթոռ-
ների վրայ բազմած դատաւոր լինէր, որ երբէք
կոշտ ու կոպիտ առարկաների ձեռք չի տուել,
այլ միայն սաղի փետուրն է մատների մէջ շա-

րունակ ճգճգացրել ու թղթերի երեսներ լցրել:

Հաւատացէք ինձ, մեր Խէջօն իր անու-
ում տեղովը, իր տաշուած ու կոկուած վար-
մունքովը, իր անուշ լեզուովը, իր քաղցր մաս-
լահաթներովն ու անկեղծ բարեկամութիւնովը
ոչ թէ արենխում աւաղակի էր նման, այլ սըր-
տակից եղբայր-տղայի, այլ գիտնական փիլիսո-
փայի և ամենաքաղաքավարի ուսումնականի:
Որ մարդի հետ կամաց-կամաց, ծանր-ծանր ժըպ-
տալով խօսում չէր ու դատողութիւններ տալի,
մարդ ուզում էր վեր թռչի ու էն պռօշները
համբուրի, որտեղից էդպէս անուշ խօսքեր են
դուրս գալիս: Լեզու հօ չէր, որ բանացնում էր.
քաղցրահամ ու անմահական կերակուր էր, որ
քո ճաշակդ բաց էր անում, քեզ կշտացնում,
քեզ իր գլուխը սիրել տալիս: Անունդ տալիս՝
մի էնպէս սրտալի «ջո» էր հետը միացնում,
որ ջանումդ նստում էր: Մեղք չի մեր Խէջօյին
աւաղակ ասելը. լնչ կար նրա մէջ աւաղակի
նմանութիւն, ոչ հասակն էր բարձր, ոչ գէմքն
էր սոսկալի ու անճուռնի, ոչ կազմուածքն էր
անտաշ: Միջահասակից էլի կարճ, բարակ ու

շիմշատ, պստիկ ու ճստիկ մի մարդ էր մեր խէջոն. տեսնողը կասէր՝ մի ձեռքով վերցնեմ, եօթը սարի քամակը շարտեմ: Կը շարտէր, բաս ինչ կանէր. մարմնական ոյժ չունէր մեր խէջոն, 15 տարեկան պատանին նրա հետ կող պրծնելով, հետն ըմբշամարտի կպչելով՝ նրան գետնովը կտար, եթէ նրա կողքից կախած չը լինէր իր անբաժան հղբայր-արծաթապատ դաշոյնը:

Այդ ժամանակ՝ գլխից ձեռք քաշած մարդը պէտք է փորձէր մեր խէջօյին բարկացնել, անխելք չիմարի վերջին արեւ տեսնելն էն օրը կը լինէր: Հոգու ծանր մեղք եմ անում. թէպէտ, ինչպէս մեր խէջօն ինքն էլ այսօր վկայում է, 17 տարին մտնելու օրից մինչև 40-ը, իր մի ոտքը տանն է եղել, միւսը դուրսը, մի ձեռքին սուրն է եղել բռնած, միւս ձեռքին ձիու սանձը, մի գիշեր փափուկ անկողնում է պառկած եղել, տասը գիշերը ետիունջու կէսը վերմակ, կէսը մահիճ է շինել, թէպէտ չոր քարն է փետրալից բարձին փոխարինել, բայց մեր խէջօն իր կեանքումը անմեղ արիւն չի թափել:

Մի ժամանակ մեր աշխարհքն էս օրուայ նման հանգիստ չէր, օր չէր անցկենալ, որ ապատակութիւնների, մարդասպանութիւնների և կողոպտումների ձայներ չը լսուէին, շաբաթ չէր լինում, որ երեք սահմանակից տէրութիւնների մէջ բանակցութիւններ չը ծագէր՝ երեք աշխարհքը խռովող աւազակներին ոչնչացնելու մասին. բայց ինչ կանես, որ արած բոլոր փորձերը նպատակի չը հասան:

Հնար կ'ար միթէ մի յաջող ելքի գալը, կասէին քեզ ամէնքը, մինչ դեռ խէջօյի խումբն էր աշխարհքն իրարոցով տուողը: Խէջօն ինքն էր այս ինչ տեղում այն ինչ վաճառականին իր ձեռքով ոչխարի նման մորթողը:

Ո՛չ, անամօթ զրպարտանքներ ու սուտ բամբասանքներ են, որ մեր խէջօյի շուաքի ետևից անում էին. էդ ձայները տարածողները միշտ իրանք երկչոտ ու կնատ հաւագողից ճամբայ կտրող դառած աւազակներն են եղել. կողոպտուածներին երկիւղ ազդելու համար՝ աւազակները խէջօյի անունով են պարծեցել:

Ես չեմ ժխտում, մեր խէջօն ինքն էլ չի

ուրանում, որ արիւններ թափել է: Իգիթ տը-
ղամարդը, չօլերի աստուածը եթէ արիւն թա-
փելու շնորհք չունենայ, մինչև իր ընկերների
աչքի առաջին իր նման աշխարհք սասանաց-
նողներից տասնաւորներին հաւի ձագերի պէս
մորթոտած չը լինի, նա կարող է խումբ կազ-
մել, նա կը համարձակուի վիրէ յիշածս արեն-
կերների ընկերութեան գլուխը կանգնել. էն էլ՝
ինքը մի հայ, տասը թուրք: Խանդատէք ու
բէզդատէք:

Այո՛, այո՛, մեր Խէչօն արիւն թափել է,
բայց ոչ թէ աստուածասէր ու խաղաղասէր ժո-
ղովրդի արիւնն է թափել. նա ուրիշ տեսակ
մարդկանց հոգէառն ու թշնամին էր. ընդ հա-
կառակն աշխատասէր զիւղացիք ու բարի քա-
ղաքացիք միշտ նրան կեանք ու արեշատու-
թիւն էին խնդրում, նրան օրհնում, օրհնա-
բանում էին:

Մի օր կար՝ գլուխը մի սօխ էր, իրիկունը
մթնեց՝ չէիր վստահանում հարեանիդ տունը
ճրագլուսի գնալ, շատ անգամ արող մնում էր
հեճելու, այդիդ փորելու, բար ու բարաքաթդ

տուն ածելու, որովհետև ~~դուրս~~ (ժամա-
նակ) փուչ էր, քչիցը՝ օրական հինգ արիւնի
ձէն էիր լսում, էստեղ տուին, տարան, էստեղ
կողոպտեցին, միւս տեղն ընկեր-հարեանիդ ըս-
պանեցին:

Իդ անապահով վայ ու վայնասունի օրերը
նոր չէին, վաղուց էին անցկացել, հիմի ոսկին
«~~հիմի~~» (ափսէ) գլխիդ դիր, ճամբայ ընկիր, ոչով
քո իշին չօշ չի ասիլ: Իդ ~~դուրս~~ «~~դուրս~~»,
էդ վտանդներն էն ժամանակներն էին, որ դեռ
մեր Խէչօն լոյս չէր ընկել: Մեր Խէչօնի անունը
դուրս եկած օրից՝ էս օր լսում էիր, թէ Ֆլան
աւագակապետն է եղել սպանուած, դաշտումը
քցած, էգուց՝ միւսն է բռնուած, ոտերը բխո-
ված, (պրկած), բերդ դրած. մի քանի ամսումը
ջնջուեցին ոչնչացան, հոտները կտրուեց: Ջա-
տերն իրանց ոտովն եկան, երկրի դատաւորի
ծնկներն ընկան, մեղայ եկան, որ էլ այսուհետև
հարամութիւն չեն անիլ ու իրաւունք առան,
գնացին իրանց հօր արհեստը բանացրին, իրանց
արեւի ձէնն ածեցին:

Բայց էդ դարձ եկողներն էլ չը մոռա

բաց-աշկեարայ երկրի տէրերին խոստովանուել,
որ նրանց մօտ գալուց յառաջ՝ իրանք խէչօյին
են խօսք տուել, որ աւաղակութիւնը թողան:

Արի ու խօսք մի տալ, մեր խէչօյի շարք
տեսել էին, վաղի առակի պէս՝ գալլի աչքերն
էին աղուէսին վարպետ շինել:

Խէչօյի էդ աղնիւ գործերն էին, որ նրա
էհտիբարը (վարկ) երկրի կառավարիչների մօտ
բարձրացրել էին. էս ու էն մեծամեծների տներն
էնպէս համարձակ ել ու մուտ կանէր, նրանց
հետ ծնկնէծունկ կը նստէր, ոնց որ դու քո
ազիդ սիրեկան բարեկամի մօտ կը մտնես:

Մեր ասածիցն էն է դուրս գալիս, որ մեր
խէչօն միայն աւաղակներ զսպող է եղել, ուրիշ
ոչինչ սխալմունք չի արել, կամ արիւններ չի
թափել:

— 2է, էսպէս վկայելով՝ մենք Աստծուն
խաբած կը լինինք. հալալ մարդն էնպէս ըն-
կերներ չէր ունենալ. մեր խէչօյի էս օրուայ
ընկերները մի օր իրա սպանոտած աւաղակներէ
խմբապետներն էին ու հիմի իրանք են մտել
խէչօյի պէս պստիկ հայի բռն ու հաւատարիմ

որսկան թաղու պէս՝ աչքներն իրենց տիրոջ
երեսին քցած՝ նրա հրամանին են սպասում
որսի քամակիցն ընկնելու:

Ուրեմն մեր խէչօն կատարեալ ճանապարհ
կտրող աւաղակների ընկերն ու զլիաւորն էր,
և էդպէս էր:

Բացի աւաղակներից, ասեցինք՝ մեր խէչօյի
սուրը շատերի սրտումն է ցցուել: Այո, շատ
հարուստների ոսկիք խէչօյի փորումը հալուել են:

Որտեղ աղքատի բերանից պատառ խլող,
շահի շահ առնող, ժլատ հայ ու թուրք կային,
ինչտեղ իրանց ռահաթին զրկող, նեղացնող
կալուածատէրեր լինէին, ինչտեղ հոգիքը գաղի
ծէրին չափող բազաղներ, կշեռքում հարամու-
թիւն անող հացածախներ կային, բոլորը կամ
ուղղուն, աստուածավախ, ճշմարիտ, ողորմած
ու աղքատասէր էին դառնում, կամ թէ կեան-
քները լորի պոչի պէս կարճանում էր, դժոխքի
բաժին էին լինում: Մեր խէչօն իր ձեռքով էր
էդպէսներին գնդակախորով անում, կամ վզերը
կարմիր թել կապում (մօրթել):

Չենք կարող ուրանալ, որ մեր աշխարհքի

ամէն մի քարայրն ու ձորերը յայտնի էին մեր խէչօյին, բայց էս էլ ասեցինք, որ տարուան մեծ մասը նրա մի ոտը Օսմանցուի հողումն էր, միւսը Ղզլբաշի: Ղարս ու Արզրումի սարերը, Թաւրիզի, Խոյի ու Սալմաստի ձորերը մեր խէչօն իր հօր տան քունջ ու պուճախի պէս գիտէր:

Էս օր կըլսէիր, թէ Խորասանու ճանապարհից մի ուղտի կարաւան՝ ոնց որ մի ասեղ՝ մի օրումն անյայտացել է, էգուց ձէն վեր կը լինէր, թէ Արզրումի ու Բայազիդի մէջ տեղը այս ինչ հայ, կամ տաճիկ վաճառականի ապրանքի բեռները ցրիւ են տուած. երրորդ օրը կըպատմուէր, որ Թիֆլիզու և Արևանի ճանապարհից Կոմիտասի Մարտիրոսի ապրանքը բերող ֆուրգուհները դատարկ են յետ եկել ու ապրանքի փոխարէն տեղական վարչութիւնների վկայութիւնն են բերել, որ ֆուրգուհների բեռներն աւազակների խաչով են խաչուել:

Եթէ էս լուրերի հետ լսեցիր, որ ապրանքը կողոպտելուս ոչ մի սալորդ, կամ քրէհտար չի սպանուել, կամ թէ տեսնում ես, որ ամէնքը ցաւում են, թէ ընչի՞ ապրանքների հետ իրանց

անաստուած ու անխղճմտանք տէրերն էլ չեն սպանուած, իմացիր, որ էդ բոլոր կողոպտումները մեր խէչօյի իր գործն է. խէչօն վատ մարդկանց Գաբրել-Մուքէշն էր:

Մի անգամ մեր խէչօն իր խմբով մի գիշեր Ղզլբաշի հողումը՝ Ղարադաղի մի մեծ գիւղում ուզում է մի երկու ժամ հանգստանալ, ձիանոնց ու իրանց փորերը կշտացնել ու ճանապարհ ընկնել: Թուրքի գիւղ է լինում:

Արի տես, որ էդ ահագին շէն ու շէնլիկումը մի կտոր ցորենի հաց և մի բուռը գարի չի ճարուել. էս ու էն տներից ժողոված, մի շաբթէն թրխած չոր կորեկի ճաթ են դրել նրանց առաջը. պանրի, իւղի, թանի, ձուի անունն էլ մի տալ:

Մեր խէչօն չի հաւատացել. գիւղ լինի ու հաւ ու ճիւղ, կով ու կթան չըլինի, վարուցանքի տէր լինիս՝ ու մի բուռը ցորեն, կամ գարի չունենան:

Խէչօն վեր է կացել կէս գիշերին՝ իր սրի զոռով՝ գիւղի մի ծայրից մտել, միւսից դուրս եկել, տուն, տեղ, գոմ, ծակ—ծուկ չի թողել՝ ճրագով տակն ու վրայ է արել:

Իմ արեւիկեր թշնամուն Աստուած ոչ հանգիւպեցնի՝ ինչ նրանք են տեսել. քաղցածութիւնը, մերկութիւնը, դառն աղքատութիւնը համահասար բռնած է եղել զիւղը. տնաքանդի թուրքերը մի մի փալաս չեն ունեցել, որ տակները քցեն, խոտերի վրայ են եղել անասունների պէս վէր թափուած. ողջ գիւղը կրակ տալիւ, քիթդ շորահոտ չէր առնիլ, մի մի պղղինձ չեն ունեցել, որ բայրամի օրերը գոնէ կրակին դնէին:

Խէչօն հարց ու խնդիր է եղել, պատճառն իմացել, որ էդ ջրատարների տարուան բոլոր աշխատանքը մտնում է գիւղի կալուածատէր խանի փորը, մզում ու քամում է եղել անիրաւն իւր ռահաթին:

— Էն օրուանից՝ որ մեծ խանն իր հօրը թաղեց, էն օրուանից մեր աստղը խաւարեց, պատմել են գիւղացիք. սրա հօր կենդանութեան ժամանակ՝ ձեզ նման աղայ մարդիկ օրական 100-ը գալին, թագաւորավայել պատիւ կստանային գիւղումը, ի՞նչ արած, մենք էլ ուրախ չենք, որ ձեր հրամանոց մօտ սւեբես ենք մնում:

— Ձեր խանի մահից յետոյ գիւղն ումն է մնալու, հարցնում է մեր Խէչօն գիւղացիներից:

— Ո՞ւր էր, աղայ ջան, Աստուած բերանիցդ լսէր, մեծ խանի հոգին առնէր, փոքր եղբայրը մի պատուական մարդ է, եթէ բայրամների ժամանակ (տօն) չորաթանի կամ բրնձի համ տեսնում ենք, փոքր խանի ողորմութիւնիցն է. եղբօրիցը թաղուն ամէն տուն ուղարկում է:

— Որ էդպէս է, այսուհետեւ շատ բայրամներ կունենաք, ու երբ բայրամի օրը նամազ անելուս կը լինէք, ձեր բայրամ տուողի համար էլ աղօթք արէք, ասում է Խէչօն:

Եթէ հետեւեալ առաւօտն այն գիւղը մըտնէիր, կը կարծէիր, թէ Նովրուզ-Բայրամն է, գիւղացիք բոլոր, մէր ու մանուկ հաւաքուած են խանի ամարաթի առաջն և ուրախ ուրախ փառք են տալիս Աստծուն: Ի՛նչ է՝ թէ էս գիշեր գողերն իրանց մեծ խանին միջից չորս կտոր են արել ու տանից մի ասեղ չեն տարել:

Մեր Խէչօն իր ձեռքովն է մեծ խանի զրլուխը կտրել, Խէչօյի ընկերներն են խանին կտոր կտոր արել:

58592
8001

Մի ժամանակ կար, որ մեր երկրի գործածած մովեղէնը (մետաքսեղէն) Ղզլբաշից, իսկ միւս խասեղէնը (կերպաս) Օսմանլուից էր գալիս: Դրսից եկած ապրանքների վրայ մեծ մաքս էր դրած: Մեծ հսկողութիւն կար կարգուած. ղէնքերի մէջ կտրած սկահապաններ ու կանոնաւոր ղազախներ մօտ է մօտ կայարաններում անքուն սպասում էին. մի քանի տեղ մաքսատներ էին բացուած, բայց շուկաներումն արգելուած ապրանքը համարձակ ծախուում էր:

Մագսանենդների շնորհքն էր այս, իսկ ինչպէս ուրիշներն ասում էին, մեր խէչօն ամենազլխաւոր մաքսանենդն էր:

Բանաւոր պայման էր կապում նա վաճառականի հետ և թուշում իր ոսկէգոյն Ղարաբաղի նոթոյգ ձիւ քամակը: Մի քանի օրից՝ տուած փողի արժէքով մետաքսեղէն, եւրոպական թանգազին խմիչքներ, թէյ, շաքար, ինչ որ վաճառականի ծախելիքն էր, մի զիշեր նրա խանութն էր լըցնում, իր վարձն առնում ու զնում ուրիշի համար բերելու:

Միայն մեր խէչօն չէր մագսանենդութիւ-

նով պարապում, շատ քաջ մարդիկ էդ ճանապարհով հաց էին ուտում. բայց շատ շատերը միշտ չէին յաջողում. երբեմն նրանք ապրանքը ղազախների ձեռքին էին թողնում, իրանք գլխներն ազատում. վախտ էլ՝ գլխներն ապրանքի հետ ղազախներին էին բաշխում: Օր չէր անց կենալ, որ ղազախները փախցրած ապրանք չը խըլէին, կամ մագսանենդներ չը բռնէին, բայց ղազախներն ուրախ էին, որ տարուայ մէջ մի անգամ միայն կարողանան իրանց պարտքը կատարել, թաքըլի բռնուողը խէչօն լինէր:

Կէչ՝, Կէչ՝, երբ պէտք է մեր ճանդն ընկնի Կէչ՝, հաշէնի Կէչ՝, ախ էին քաշում ղազախները: Ղազախներն էլ մեղաւոր չէին, անիրաւ խէչօն խեղճերին Կէչ՝ էր պար ածում, ղիւաղաղար էր անում, լինչ խաղ ասես, որ նրանց զլուխ չը բերէր:

Իրան է յայտնի, թէ ինչպէս էր ապրանքը սահմանն անցկացնում, բայց երբ որ էնքան հեռացնում էր, որ ապահովուում էր, թէ էլ ղազախի ձեռքը չի ընկնիլ, խէչօն վերադառնում էր ու ձին քշում ղէպի ղազախները, ա-

տըրճանակն երեք անգամ կրակ տալիս ու փախ-
չում: Գնդակներ է՝ որ ետեւիցը սուսալով, օդը
ճղելով՝ զուր կորչում էին: Խեղճերն ստիպուած
էին լինում յայտնի հայհոյանքը քամակիցն ու-
ղարկելով՝ իրանց սիրտը հանգստացնել:

Մեր խէչօյի քաջազործութիւնները մի
Յայսմաուրք կը լցնեն, բայց ես ուզում եմ նրա
հայրենասիրութիւնի մի օրինակն էլ պատմել,
ծէրին կապ տալ:

Մի անգամ խէչօն ընկերներին ուղարկում է
կարաւան կտրելու և ինքը յետ է մնում: Երկու
երեք օր անց է կացել, տղէքանց ոչ ձէնը կալ, ոչ
իրանք: Զիտ քամակն է թռչում, չօլն ընկնում:

Մի ձորամիջում՝ խէչօն հեռուից իր ընկեր-
ների ձայնը լսում է: Ծիծաղ, հանաքներ, հրո-
հրոց, քռքռոց բարձրացել է իրան յայտնի
մի այրի միջից:

Ուղղակի ձիու գլուխը դէպի այրն է դար-
ձընում և զարմանում, թէ ի՞նչ է ընկերների ան-
սովոր ուրախութեան պատճառը. դրանք երբէք
իւր ներկայութեամբն էնքան ուրախ չեն եղել:

Մօտենում է այրին և մուտքի առաջին

վառած մեծ կրակի լուսով տեսնում է հեռուումն
ընկած անդլուխ դիակը:

Յառաջ է գալիս մեր խէչօն և նկատում,
որ սպանուածի հաղիներ հայ տէրտէրի փարա-
ջայ է, իսկ մի կողմն ընկած է քահանայի զը-
լուխը՝ մօրուքը դէպի երկինք ցցուած:

Հէնց էդ ժամանակն էլ այրի մէջից լուում
է ընկերներից մէկի խօսքերը.

— Լաւ քէֆ արէք, տղէրք, էսօր մեր ազատ
օրն է, բռանա չափ հայն էստեղ չի, մեռանք
առաջին մուկը դառնալով:

— Ի՞նչ անենք, որ մուկը չը դառնանք,
պատասխանում է մի երկրորդը, մեզանից աւելի
կտրիճները փորձեր շատ արին, ուղեցան, որ ա-
ռանց խէչօյի բան տեսնեն, բայց որը կախաղանի
վրայ քացի քացի անելով շունչը փչեց, որն էլ
Սիբիրումը փթեց: Ին մարդի վրայ սատանայի
Խէյհէր (հմայութիւն) կալ, քանի իր հետ ենք,
մի օր դատարկ ձեռքով չենք յետ դառել և ոչ
բռնուել ենք:

— Վնաս չունի, մենք էլ իրա վրէժը կառ-
նենք իր ազգից, վրայ բերեց մի ուրիշը, տա-

րեկան մի քանի տէրտէր կը մորթենք: Օխան,
աւելացրեց նոյն աւագակը, ձեռքս որ չքցեցի
տէրտէրի մօրուքն ու գլուխը կտրեցի, սրտիս
վրայ մի թիզ իւղ կանգնեց:

— Հնա, հնա, հնա, ձայն ձայնի տուին ամէքը:

Հենց էս միջոցում խէչօն սուս ու փուս ներս
է մտնում ու անխօս գլխավերւեները կանգնում:

Աւագակները բոլորը պապանձուում են և
դողալով տեղներեցը վեր կենում:

— Ապրիք, տղէրք, խեղճ ժողովրդին քեր-
թող մի տէրտէրի արևը մթնացրել էք, ասում
է խէչօն, վաղուց մտքումս զրել էի սրա պէս
մի քանիսին էն աշխարհքը զրկել, բայց չէր
յաջողում, դուք իմ միտքս հասկացել էք:

Ասում է խէչօն և նստում:

Անցնում է մի քանի շաբաթ:

Մի օր Պարսկաստանում խէչօն տեսնում
է, որ մի քանի սէյիդ, դավրիշ ու մոլլա ճա-
նապարհորդ գալիս են:

Իսկոյն նա հրամայում է իր ընկերներին,
որ բոլորին ձորամէջը քշեն, մէկ մէկ մորթո-
տեն ու գլխներն իրար մօտ շարեն:

Ատամները կրճտելով, սրտերնին հուպ
տալով՝ խէչօյի ընկերներն իրանց հոգևորական-
ներին սուրն են քաշում:

— Եթէ ձեր մորթած տէրտէրը մի գիւղի էր
միայն վնաս տալի, ասում է խէչօն հեղնական
ժպիտով, էս քաղցած գայլերն և իրանց նմանները
թուրք ու հայի գլուխ չեն թողում, ոտնատակ են
տալիս: Որքան սրանցից շատ կոտորենք, ինչքան
անզորձ ու պարապ-սարապ, գիւղացու արիւնը
սղորկի պէս ծծող սէյիդներին, դավրիշներին ու
խաբեբայ մօլլաներին շատ ուղարկենք ջանաշուշ
(դրախտը), էնքան մեր թափած արիւնների
ծանրութիւնը մեր վզից կը թեթեւանայ:

Ընկերները ոչ մի ձայն չեն հանում, հաս-
կանում են, որ տէրտէրի վրէժն է առնում:

Էդ ճանապարհորդութիւնից վերադառնում
է մեր խէչօն և իր ընկերներին հրաժարական
տալիս: Նա չի ծածկում, յայտնում է, որ ինքը
նրանց թշնամին է, յայտնում է, որ ինքը լը-
սել էր ալլի դուան խօսակցութիւնը և թէ այ-
սուհետեւ, եթէ խելք ունին, թող իրանից հե-
ռու ման դան, որովհետեւ երդուել է քահանայի

Թափուած անմեղ արիւնով, որ մինչև բոլորին
էլ չըբռնի ու արդարութեան ատենին չըմատ-
նի, չի հանգստանալու: Մեր խէչօն իր ուխտը
կատարեց, առաջին գործն եղաւ տէրտէրին
մորթողին ասպատակութեան ժամանակ բռնել
և իր ձեռքով մորթել, գլուխը կտրել և դունչը
դէպի վերև դնել: Միւսներին էլ մէկ մէկ բըռ-
նեց և սիբիրական արեց:

Չը կարծէք, թէ խէչօն նամարդի (ապի-
կար) պէս իրանց տներումն էր բռնոտում. ոչ,
նա ամէն մէկին չարագործութեան տեղումն էր
վրայ հասնում, բռնում ու կռներն ետևիցը կապում:

Ի՞նչ եմ գլխացաւանք անում. մեր խէչօյի
մասին այժմ այսքանը հերիք է. եթէ մի օր
ցամաք աչքով կարժանանանք ես ու մեր խէ-
չօն միմեանց համբուրելու, հետը կերթամ նրանց
այգին, թուղթ ու դրիչը մօտս կունենամ, ծա-
ռերի հովումը կը նստենք, մի կողմից ծառից
ընկած պտուղներն անուշ կանենք, միւս կող-
մից թղթի երեսները կըսեացնենք:

16301

2013

